

विश्वशांति Vishwashanti Vrittant

अंक : ११

जुलै २०१९

भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट

पुराणे : हा भारतीय साहित्यातील एक महत्वाचा ग्रंथसमूह आहे. सर्व वर्णाना समता देण्याचे श्रेय पुराणांना जाते.

व्याख्या - 'पुरा नवं भवति ।' (निरुक्त)

जे प्राचीन परंपरेची कामना करते, ते पुराण होय.

उत्पत्ती - 'पुराणं सर्व शास्त्रानां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ।' (मत्स्यपुराण) सर्व शास्त्रांना धरून असलेले पुराण, सर्वप्रथम ब्रह्मदेवाने निर्माण केले. भगवान व्यासांनी या ब्रह्मसंग्रहित पुराणाची एक संहिता करून पुराणाला सुव्यवस्थित रूप प्राप्त करून दिले.

पुराण - संख्या -

प्राचीन कालापासून पुराणांची संख्या १८ मानली गेली आहे.

'मद्युयं भद्रयं वैव ब्रत्रयं वचतुष्ट्यम् ।

अनापलिंगकूस्कानि पुराणानि पृथक् पृथक् ॥' (देवी - भागवत)

मद्य	-	मत्स्य, मार्कंडेय
भद्रय	-	भागवत, भविष्य
ब्रत्रय	-	ब्रह्म, ब्रह्मवैर्त, ब्रह्मांड
वचतुष्ट्य	-	वामन, विष्णु, वायू, वराह
अ	-	अग्नि
ना	-	नारद
प	-	पद्म
लि	-	लिंग
ग	-	गरुड
कू	-	कूर्म
स्क	-	स्कंद

अशी एकून १८ महापुराणे आहेत. तसेच नारसिंह, नारदीय इ. १८ उपपुराणे आहेत.

भागवत पुराणातील उल्लेखानुसार सर्व पुराणांतील एकूण श्लोक संख्या चार लक्ष इतकी आहे.

पुराणांचे संक्षिप्त विवरण -

- मत्स्यपुराण - प्रलयसागरातून संचार करीत असताना मत्स्यरुपी विष्णुने हे पुराण मनूस सांगितले म्हणून याला 'मत्स्यपुराण' असे म्हटले जाते. या पुराणात काशी, प्रयाग, नर्मदा यांचे महात्म्य सांगितले आहे. या पुराणात भक्तीची महती व कर्मयोगाची श्रेष्ठता सांगितलेली आहे. कर्मयोगापासून ज्ञानप्राप्ती व कर्म-ज्ञान या दोहोंपासून ब्रह्मप्राप्ती हा विचार या पुराणात सांगितलेला आहे. सुभाषितवजा वचने असलेले हे पुराण वाड्मयीन दृष्ट्या महत्वाचे आहे.
- मार्कंडेय पुराण - विष्णुभक्त मार्कंडेय ऋषीने सांगितलेले हे पुराण 'मार्कंडेय पुराण' म्हणून ओळखले जाते. जुने ते सोने असे मानून नव्याचा स्वीकार न करणे हे बरोबर नव्हे, असा नवीन दृष्टिकोन देणारे हे पुराण आहे. या पुराणात गृहस्थाश्रमाचा महिमा, राजधर्म, वर्णश्रम, देवी-महात्म्य, श्रेष्ठ व्यक्तींची आख्याने, सृष्टीउत्पत्ती इ. विविध विषयांचे वर्णन आहे. विषय आणि शैली या दृष्टीने हे पुराण वैशिष्ट्यपूर्ण आहे.
- भागवत पुराण - हे पुराण पुराणवाड्मयातील अतिशय लोकप्रिय पुराण आहे. काव्य, कथा आणि तत्त्वज्ञान या तिन्ही गोर्टीने युक्त हे पुराण संस्कृत साहित्यातील एक अनमोल रत्न आहे. गेली कित्येक शतके भारतीय जीवनावर या पुराणाचा विलक्षण प्रभाव आहे. या पुराणात भक्तीची कर्म व ज्ञानाशी उत्तम सांगड घातली आहे. या पुराणात पंचमहाभूते, पंचज्ञानेद्रिये, पंचकर्मेद्रिये, सृष्टीउत्पत्ती, ईश्वरावतार, प्रलय इ. अनेक विषयांचे वर्णन आहे. वेदांतासारखा कठीण विषय या पुराणात अनेक कथानकांनी व कल्पनारम्य रूपकांनी सोपा केलेला आहे. वेदांतातील तत्त्वे समाजाने कशा रीतीने आचरणात आणावीत याविषयीचे मार्गदर्शन आहे. या पुराणात भवित्वप्रधान भागवतधर्माचे वर्णन केलेले आहे.
- भविष्यपुराण - या पुराणात बहुतेक भविष्यकालीन, व्यक्तींची चरित्रे सांगितलेली असल्याने या पुराणाला 'भविष्यपुराण' असे म्हटले जाते. या पुराणात, भविष्यकालीन कथा म्हणून वर्णन केलेल्या कथा

- पुराणरचनेच्या काळात घडून आल्याचे दिसून येते. या भूतकालातील घटना भविष्यकालातही घडतील असे पुराणकर्त्त्यांने सांगितले असल्यामुळे याला ‘भविष्यपुराण’ असे नाव पडले असावे. या पुराणात सृष्टिउत्पत्ती, वर्णाश्रमधर्म, पतिव्रता महात्म्य, सूर्योपासना, भूलोकविस्तार, पाताळलोक, देव-पितर विषयक कर्म, वास्तु-देवालये यांची शास्त्रशुद्ध निर्मिती, वृक्षांचे महत्व इ. अनेक विषयाचे वर्णन आहे. पाणिनी, पतंजली, शंकराचार्य, कबीर इ. च्या कथा या पुराणात आहेत.
५. ब्रह्मपुराण - या पुराणात सूर्योपासना, सूर्यपूजा, सांख्य तत्वज्ञान, सदाचार, यमलोक, नरक इ. विषयक वर्णन आहे. या पुराणात अनेक नीतीतत्वे सुभाषितरूपाने सांगितलेली आहेत. व्यासांनी रचलेल्या पुराणात हे पुराण प्रथम असल्याने याला ‘आदिपुराण’ अशीही संज्ञा आहे.
  ६. ब्रह्मवैर्तपुराण - प्रस्तुत पुराणात गोलोकाचे वर्णन, श्रीकृष्ण महात्म्य, कृष्णाच्या बाललीला, सरस्वती महिमा, परशुरामाचा क्षत्रियसंहार, समुद्रमंथन, तुलसीजन्म इ. अनेक विषय वर्णिलेले आहेत. धार्मिक उपासनेत राधेचे महत्व प्रथम या पुराणाने निर्माण केले व वाढविले. हे पुराण प्रथम नारायण ऋषीने नारदाला सांगितल्याचा उल्लेख सापडतो.
  ७. ब्रह्मांडपुराण - हे एक महापुराण असून या पुराणात सर्व ब्रह्मांडाची उत्पत्ती, भूमीवरची सर्व द्वीपे, पर्वत, नदया, लोक, त्यांच्या चालीरीती, आयुर्मान, वेदशाखा विभाग, ललिता महात्म्य इ. अनेक विषयांचे वर्णन आहे.
  ८. वामनपुराण - या पुराणाचा प्रारंभ बलिराजापासून त्रैलोक्याची सुटका करून इंद्राला देणाऱ्या वामनाला वंदन करून झाला आहे. या पुराणात शिवपार्वती चरित्र, देव-दानव युद्ध, वामनावतार वर्णन, सारस्वत स्त्रोत इ. अनेक विषय चर्चिले आहेत.
  ९. विष्णूपुराण - विष्णूभक्तीचे महात्म्य सांगणारे हे पुराण प्राचीन महापुराण म्हणून ओळखले जाते. या पुराणात सृष्टिउत्पत्ती, पृथ्वीचे नऊ खंड, सप्त स्वर्ग, सप्त पाताळ, भारत महिमा, वेद, वर्णाश्रमांची कर्तव्ये, कृष्णचरित्र इ. अनेक विषयांचे वर्णन आहे. विष्णूपुराणात चित्तशुद्धीसाठी सुमारे ८० व्रतांचे विधान केलेले आहे. वाडमयीन दृष्ट्या हे पुराण अभ्यासण्यासारखे आहे. या पुराणात ज्ञानाशी भक्तीचे सामंजस्य अतिशय सुंदरतेने वर्णिलेले आहे.
  १०. वायुपुराण - वायूने कथन केलेले असल्याने या पुराणाला ‘वायुपुराण’ असे म्हणतात. या पुराणात सृष्टी उत्पत्ती, मन्वंतरे, राजवंश, व्रते, दानधर्म, राजधर्म, शिवमहात्म्य इ. अनेक विषयांचे वर्णन आहे. वायुपुराणात नीतिपर सुभाषिते बन्याच ठिकाणी सापडतात.
  ११. वराहपुराण - हे पुराण वराहअवतारी विष्णूने पृथ्वीस सांगितले,

म्हणून या पुराणाला ‘वराहपुराण’ असे म्हटले जाते. या पुराणात विष्णू, शिव व देवी यांचे महात्म्य सांगणाऱ्या कथा असून अनेक व्रते व तीर्थ वर्णिलेली आहेत.

१२. अग्निपुराण - अग्नीने वसिष्ठाला सांगितलेले सार या अर्थाने याला ‘अग्निपुराण’ म्हटले जाते. समस्त भारतीय विद्यांचा विश्वकोश म्हणून याला गौरविले जाते. राजनीती, धर्मशास्त्र, ज्योतिष, आयुर्वेद, व्रते व तीर्थ तसेच छंदशास्त्र, अलंकारशास्त्र, व्याकरणशास्त्र यांचे विवेचन या पुराणात आहे.
१३. नारदपुराण - सनत्कुमारांनी, हे पुराण नारदाला सांगितले म्हणून याला ‘नारदपुराण’ असे म्हणतात. या पुराणात गंगामहात्म्य, दाने, प्रायश्चित्ते, नाममहात्म्य, मंत्रजप, एकादशी महात्म्य, विष्णू महात्म्य इ. विषय वर्णिलेले आहेत. या पुराणात ‘नारायण’ हेच अंतिम तत्व आहे असे प्रतिपादित केले आहे.
१४. पद्मपुराण - प्रस्तुत पुराणात सृष्टिखंड, भूमीखंड, स्वर्गखंड, पातालखंड व उत्तरखंड असे ५ खंड आहेत. छंदोबद्ध रचनेने नटलेले हे पुराण काव्यदृष्ट्या अभ्यासण्यासारखे आहे.
१५. लिंगपुराण - शिवाने अग्निलिंगात प्रवेश करून जीवन, सद्गुण, संपत्ती, सुख, मोक्ष इ. अनेक गोष्टींचे विवरण केलेले असल्यामुळे या पुराणाला ‘लिंगपुराण’ असे नाव मिळाले. या पुराणात शिवोपासनेचे महात्म्य, शैव व्रते व अनुष्ठाने यांचे प्रामुख्याने वर्णन आहे. हे पुराण म्हणजे लिंगायतांचा प्रमुख धर्मग्रंथ मानला जातो. या पुराणात काशी व तिच्यातील नाना तीर्थ यांचे वर्णन साहित्यिक भाषेत केलेले आहे.
१६. गरुडपुराण - गरुडाने विष्णूच्या आळेवरून या पुराणाची रचना केल्याने त्याला ‘गरुडपुराण’ असे म्हटले जाते. या पुराणात जगदुत्पत्ती, व्याकरण, साहित्यशास्त्र, वैद्यक रोग, ग्रहपीडा इ. अनेक विषयांचे वर्णन आहे. रामायण, महाभारत, हरिवंश यातील कथा साररूपाने वर्णिलेल्या आहेत. तसेच गयामहात्म्य, प्रेतकल्प (प्रेतोद्धारक विधी) यांचेही वर्णन आहे. नीतिपर सुभाषितांचा संग्रह हे या पुराणाचे वैशिष्ट्य आहे.
१७. कूर्मपुराण - समुद्रमंथनाच्या वेळी ज्या ऋषींनी विष्णूची स्तुती केली, त्यांना विष्णूने आपल्या कूर्मावतारात हे पुराण प्रथम सांगितले म्हणून त्याला ‘कूर्मपुराण’ असे नाव मिळाले. या पुराणात विष्णूच्या अवताराच्या अनेक कथा आलेल्या आहेत. शंकरमहात्म्य, विष्णूमहात्म्य, नक्षत्र, तारका, सूर्य, चंद्र यांचे भ्रमण व मार्ग इ. अनेक विषय या पुराणात चर्चिले आहेत.
१८. स्कंदपुराण - सर्वप्रथम हे पुराण कैलास शिखरावर शंकराने पार्वतीला व नंतर पार्वतीने स्कंदास सांगितले. हे पुराण अनेक संहिता, अनेक खंडे व शेकडो महात्म्ये यांनी नटलेले आहे. सर्व महापुराणात हे पुराण आकाराने मोठे आहे.

....क्रमशः

व्यथा कॅन्सर रुगणांच्या - फुंकर आयुर्वेदाची

रुगणानुभव - ९

Name - LAK	Sex - Female
Type of Cancer	CA Right Breast; Stage II A, Grade II ER, PR - Positive, Her2 - Negative
Age at diagnosis - 69 years (2009)	Date of diagnosis - 31/08/2009
Present age - 78 years (2018)	
Duration of Ayurvedic treatment	8 years 8 months (Sept. 2009 to May 2018, patient still under treatment).
Status at enrollment w.r.t. Conventional treatment	<ul style="list-style-type: none"> Post Surgery Before Radiotherapy
Details of Conventional treatment	<ul style="list-style-type: none"> Surgery – Right Breast lumpectomy – 01/09/2009. Radiotherapy- 25 sittings - Oct. 2009 to Nov. 2009. Oral Hormonal treatment - Sept. 2009 to Sept. 2015. Patient is on regular follow-up of Oncologist.
Outcome of adjunct Ayurvedic treatment	<ul style="list-style-type: none"> Tolerated Radiotherapy with minimal side effects. Remarkable improvement in Quality of Life. No recurrence or metastasis seen since Nov. 2009.
Survival (DFS / OS)	<ul style="list-style-type: none"> Patient has Disease Free Survival (DFS) of 8 years 6 months. Reported 5 years Relative Survival Rate (RSR) in such cases is 72%.

ऋणानुबंध

रक्ताची नाती जोडलेली असतात. परंतु आपल्या जीवनात अशाही काही व्यक्ती येतात त्यांच्याशी आपले अनोळखी नाते जुळते. हे संबंध खरोखरच कायमस्वरूपी असतात. या संबंधांना नाते हे नाव न देता ऋणानुबंध हेच नाव शोभते.

डॉ. सरदेशमुख, त्यांची संस्था, त्यांचा परिवार यांच्याशी माझे जे नाते जुळले ते १९८५ साली, आम्ही अमेरिकेतून परतलो तेव्हापासून. अमेरिकेतील सुधारक नित्यनवी औषधे, त्यांचे प्रयोग यामुळे त्यांची तांत्रिक प्रगती दिसते. परंतु काही व्यक्तींचा आजार या प्रगत औषधांमुळे बरा होत नाही. त्याला डॉ. सरदेशमुखांसारखे देवदूतच लागतात. अतिशय शांत व निश्चयी स्वभावाच्या अबोल परंतु तितकेच अचूक निदान करणाऱ्या या व्यक्तीला देवदूत हेच नाव शोभते. माझा स्वतःचाच हा अनुभव मी येथे सांगत आहे. १० वर्षांपूर्वी माझ्या डाव्या ब्रेस्ट मध्ये एक छोटीशी गाठ आली. आमच्या कुटुंबात हे स्वतः व माझा धाकटा मुलगा अभिजीत, त्याची बायको सौ. वीणा सर्वच पुढारलेल्या देशात राहिलेले. सर्व प्रथम कोणतीही गाठ आलेली शरीरात न ठेवता त्याचे योग्य ते निदान करणे हे योग्य होते. त्याप्रमाणे ताबडतोब छोटी शस्त्रक्रिया करून गाठ काढून तपासणी केली. त्यात लहान सुरवात असलेला कॅन्सर निघाला. सर्वांनी मला ताबडतोब रेडिइशन, केमोथेरपी अशी मोठी नावे सांगितली, परंतु मी मनातून अगदी निश्चिंत होते ते म्हणजे सरदेशमुखांच्या आठवणीमुळे. त्यांना दाखवण्यासाठी वाघोलीला जाणे मात्र होते.

गेल्यावर तेथील सुंदर परिसर व शांत परिसर पाहूनच मन प्रसन्न झाले. त्यात त्यांचे पिताश्री प.पू. सरदेशमुख महाराज यांच्या समाधीचे दर्शन घेऊन डॉक्टरांची भेट घेतली. त्यांनी अत्यंत काळजीपूर्वक नाडी परीक्षा करून कोणतेही प्रश्न न विचारता औषधे दिली. दिसण्यास लहान पण गुणाने फार मोठ्या अशा गोळ्या मी सतत दोन वर्षे घेतल्या. माझे गाठीचे निदान परत केले तेव्हा तेथे कॅन्सरचा लवलेशही नव्हता. आज या गोष्टीला दहा वर्षे झाली. मी सर्व प्रकारे ठीक असून कामायनी संस्थेचे काम रोज पहात असते. कोणत्याही प्रकारचा बाह्यरूपात परिणाम न होता अशक्तपणा वगैरे व्याधी न होता मी सर्व दृष्टीने ठीक आहे. परमेश्वराची कृपा तर आहेच पण त्या बरोबरच पूज्य महाराजांचे आशीर्वाद, सरदेशमुखांसारख्या देवदूतांची औषधयोजना यालाच माझे सर्व श्रेय देते आहे.

विकलची दृख्यां

मानसिक ताण

विज्ञान व तंत्रज्ञानाने आज अनेक क्षेत्रात प्रगती केली आहे. नवनवीन शोधांमुळे मानवी जीवन सुकर झाले असले तरी सुखकर झाले आहे का? हा खरोखरच अंतर्मुख करायला लावणारा प्रश्न आहे. नानाविध शोधांबरोबरच कॅन्सर, एडस् सारख्या आजारांचे वाढते प्रमाण हा चिंतेचा विषय आहे. भविष्यात शारीरिक रोगाइतकेच नैराश्य (Depression) यासारखे मानसिक विकार हे आव्हानात्मक विकार असतील असे समोर येऊ लागले आहे.

आजचे जीवन हे जणू घडचाळाच्या काटचावर चालणारे झाले आहे. थांबला तो संपला अशी आज सगळ्यांची अवस्था आहे. या व्यस्त धावपळीच्या जीवनशैलीत आपण शरीराइतकेच मनाला वेठीस धरत असतो. शरीराचे स्वास्थ्य जपणारी अनेक औषधे आज बाजारात उपलब्ध आहेत परंतु मानसिक आरोग्याचे काय? कौटुंबिक ताण, नोकरीच्या ठिकाणी वेळेवर पोचण्याचा ताण, नोकरी / व्यवसायाचा ताण, सामाजिक ताण, आर्थिक ताण अशा नानाविध ताणांशी आपला सामना होत असतो. पूर्वीच्या काळी या ताणांचे स्वरूप एवढेच असले तरी त्याची तीव्रता मात्र प्रकर्षने जाणवत नव्हती. आज हीच तीव्रता प्रकर्षने जाणवते याचे याचे मुख्य कारण म्हणजे विभक्त कुटुंबपद्धतीचा उदय, संस्कारक्षम व निकोप मनांचा अभाव, जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रातील जीवधेणी स्पर्धा! यामुळे मानसिक आरोग्य धोक्यात आले आहे.

यासाठी आवश्यकता आहे ते मनोबल उंचवण्याची, मन प्रसन्न व

तणावमुक्त ठेवण्याची! यासाठी आयुर्वेद व योग शास्त्राची चांगली मदत होऊ शकते. दूध, तूप, ताक यासारख्या सात्विक पदार्थाचा आहारात नित्य अंतर्भाव असावा. योगासने व प्राणायाम, लेखन, वाचन, संगीत नृत्य इ. छंदांची जाणीवपूर्वक जोपासना यामुळे मनाचे आरोग्य राखणे सहज शक्य आहे.

औषधी बनस्पती - चंदन

चंदनात भेसळ होण्याची खूप शक्यता असते म्हणून शक्यतो चंदनाचे खोडच वापरावे.

1. तापासारख्या विकारात, उन्हाळ्याच्या दिवसात तसेच नागिणीसारख्या विकारात पूर्ण शरीराची आग होत असते. मुखाला शोष पडतो. पाणी वारंवार पिऊनही समाधान होत नाही. अशावेळी १ चमचा चंदन पावडर + १ चमचा वाळा पावडर + १ चमचा नागरमोथा पावडर + १ लिटर गरम पाणी एकत्र करून ठेवावे. थंड झाल्यावर तेच पाणी वरचेवर घ्यावे. तहान कमी होते.
2. कॅन्सरसारख्या व्यार्धीमध्ये केमोथेरेपी दरम्यान शरीरातील उष्णता अधिक प्रमाणात वाढल्याचे दिसून येते. अशावेळी चंदन उगाळून त्याचे गंध ३ चमचे + १ लिटर पाणी एकत्र करावे व दिवसभर आवश्यकतेनुसार ते पाणी प्यावे. अंगाचा दाह, डोळ्यांचा दाह, मूत्राची जलजळ कमी होते.
3. भाजलेल्या ठिकाणी, ताप, नागीण यासारख्या व्याधीत त्या त्या ठिकाणी किंवा सर्व अंगाची आग होत असते. अशावेळी चंदन उगाळून त्याचा पातळसर लेप त्या ठिकाणी करावा. आग कमी होते.
4. अति प्रमाणात घास येणाऱ्या व्यक्ती, पित्तप्रकृती व्यक्तीं तसेच स्थूल व्यक्ती यांच्या घामाला एक प्रकारचा तीव्र दुर्गंध येतो. अशांनी चंदनाचे अत्यंत सूक्ष्म चूर्ण शरीराला चोळावे. दुर्गंधी कमी होते.
5. चंदन त्वचेची कांती वाढवतो. वर्ण सुधारतो. १ चमचा चंदनाचे गंध + १-२ केशराच्या कांड्या एकत्र उगाळून सायीतून त्याचा लेप चेहऱ्याला लावावा.

वैशिष्ट्ये : चंदन, बला, वाळा, लाक्षा आणि गाईच्या दुधाबरोबर सिद्ध केलेले आयुर्वेदिक तेल आहे.

उपयोग :

- मालिश केल्याने धातुपोषणासाठी उपयोग होतो. मांसपेशी, त्वचा, स्नायु यांना बल मिळते.
- शीतद्रव्यांनी युक्त असल्याने शरीरातील उष्णता किंवा तापानंतर येणारी दुर्बलता कमी करता येते.
- त्वचेचे पोषण होऊन कांती सुधारते व त्वचा कोमल राहते.

मात्रा : बाह्य उपयोगासाठी आवश्यकतेनुसार.

लक्षात ठेवावे असे

भाज्यांचे सूप करताना टीप्स -

- भाज्या शिजवतानाच त्यात मसाल्याचे पदार्थ घालावे.
- भाज्या शिजवल्यावर मिक्सरमधून काढाव्या.
- सूपात तूप, जिरे, मिरे, कढीपत्ता यांची फोडणी घावी.
- सूप गरमच सेवन करावे.
- भाज्याचे सूप अधिक पौष्टिक व्हावे म्हणून त्यात शिजवताना चमचाभर मूगडाळ घालावी यामुळे सूपाला दाटपणाही येतो.
- सूपाला दाटसरपणा येण्यासाठी कॉनफलॉवर ऐवजी तांदळाचे पीठ किंवा मूगाचे पीठ वापरावे.

या अंकातील सर्व उपाय आयुर्वेदिक वैद्यांच्या मार्नदर्शनाखाली योजावेत.

❖ देणगीद्वारांना निवेदन ❖

आयकर अधिनियम 35 (1) (ii) व 80 (G) अंतर्गत देणग्या चेक / डिमांड ड्राफ्टने 'भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट' या नावाने स्वीकारल्या जातील.

प्रकाशक : भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट

संपादक : डॉ. सदानंद प्र. सरदेशमुख

विश्वशांति धाम, केसनंद रोड, वाघोली, पुणे - ४१२२०७,
फोन : ०२०-६७३४६००० / ९५४५५०८८९०

ईमेल : vsv@bsdt.in, वेबसाईट : www.bsdt.in

आयुर्वेद महाविद्यालय : ०२०-६७३४६१५२

आयुर्वेद हॉस्पिटल अॅण्ड रिसर्च सेंटर : ०२०-६७३४६१०४ / ६१३०

इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अॅण्ड रिसर्च सेंटर : ०२०-६७३४६००० / ६१२१

अर्थवृ नेचर हेल्थकेअर प्रा.लि. : ०२०-२०२६१३६४, ८४४६००९३७६

प्रकाशन समिती सदस्य : डॉ. वासंती गोडसे, डॉ. पल्लवी मोदे, श्री. राधेश कुलकर्णी, श्री. श्याम शितोळे